

BADIIY ASARDA XALQ MAYDON KULGI MADANIYATINING TARIXI VA TA'SIRIGA OID ILMIY-NAZARIY MULOHAZALAR

Xaitov Xamza Axmadovich
BuxDPI. F.f.f.d(PhD), dotsent.

Annotatsiya: Ushbu maqolada badiiy asarda xalq maydon kulgi madaniyatining tarixi va ta'siriga oid ilmiy-nazariy mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Badiiy asar, xalq maydon kulgi madaniyati, tarix, ta'siri, ilmiy-nazariy mulohaza, Fransua Rable, Mixail Baxtin, ovoz, shovqin, olqish va hokazo.

Kulgilik- insonning voqea va hodisalarga o'ziga xos munosabatidir. Bunday qarashni mavjud voqelik va uning beo'xshov tomonlari tashkil etadi.¹⁷

Mixail Baxtinning ta'kidlashicha, "Fransua Rablening o'zi xalq kulgisi nazariyasini asosan, Gippokratga bag'ishlangan romanining to'rtinchi kitobi eski va yangi muqaddimasida ishlab chiqdi"¹⁸. O'sha davrda kulgi nazariyotchisi sifatida Gippokratning roli juda katta edi. Shu bilan birga, ular nafaqat uning tibbiyot risolalarida shifokor va bemorlarning quvnoq va xushchaqchaq kayfiyatining kasalliklarga qarshi kurashdagi ahamiyati haqidagi mulohazalariga tayangan. Bu "Gippokrat to'plami"ga ilova qilingan Gippokratning "Demokritning jinniligi" haqidagi yozishmalari, uning kulgisida ifodalangan. Gippokrat romantikasida Demokritning kulgisi falsafiy, dunyoni o'ylash xususiyatiga ega bo'lib, uning mavzusi sifatida inson hayoti va xudolar, keyingi hayot bilan bog'liq barcha diniy-falsafiy mulohazalardan iborat. Gippokrat bu yerda kulishni yaxlit dunyoqarash sifatida, yetuk va uyg'ongan shaxsning o'ziga xos ruhiy munosabati sifatida asoslaydi. "Gippokrat romani"ning kulgining shifobaxsh kuchi haqidagi ta'limoti va kulgi falsafasi dars sifatida Monpelyedagi tibbiyot fakultetida alohida e'tirof etilgan va o'qitilgan. Ushbu fakultetning a'zosi, mashhur shifokor Loran Juber 1560 yilda kulgiga oid maxsus risolasini xarakterli sarlavha ostida nashr etdi. Buyuk yunon fотиhi Aleksandr Makedonskiy (mil.avv. 356-323)ning ustozi, ulug' faylasuf Aristotelning mashhur formulasi bor: "Barcha tirik mavjudotlar ichida faqat odam kulishga qodirdir".¹⁹ Bu formula Rabele davrida juda mashhur edi va bu boshqa mavjudotlarga erishib bo'lmaydigan insonning eng ruhiy imtiyozi hisoblanadi. Kulgi Xudoning bir odamga in'omi sifatida bu yerda insonning butun olam ustidan qudrati bilan, uning aqli va ruhi bilan bog'liq holda berilgan, bunday xususiyat boshqa jonzotlarda mavjud emas. Aristotelning so'zlariga ko'ra, bola tug'ilgandan keyingi qirqinchi kunidan kula boshlaydi. U faqat o'sha paytdan boshlab u birinchi marta erkak bo'ladi. Rable va uning zamondoshlari ham Pliniyning dunyoda faqat bir kishi tug'ilgandanoq kula boshlagani haqidagi gapini bilishgan – Zardusht; bu uning ilohiy hikmatining alomati

¹⁷ Eshonqulov L.N. "Yoshlar estetik tafakkurini shakllantirishda hajviylikning kognitiv ahamiyati." Fals.fan.bo'y.fals.dokt.dissert.avtoreferati. Samarqand, 2022. b-15.

¹⁸ Baxtin M.M. "Rable I istoriya smexa" Moskva. Xudojestvennaya literature. 1965. Str-76.

¹⁹ Aristotel. "O dushe". kn. III. gl. Str 10.

sifatida qabul qilingan. Nihoyat, Uyg'onish davri kulgi falsafasining uchinchi manbai - Lusian, ayniqsa uning keyingi hayotda kulayotgan Menippus obrazi. Bu davrda ayniqsa mashhur bo'lgan Lukianing "Menippus" yoki "Yer osti dunyosiga sayohat" asaridir. Bu ish Fransua Rablega, ya'ni Epistemonning er osti dunyosida qolishi epizodiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi ("Pantagruel"). Uning "O'liklar olamidagi suhbatlar" asari ham katta ta'sir ko'rsatdi. Mana bu oxirgi qismdan ba'zi xarakterli parchalar. "Siz, Menippus, Diogen maslahat beradi, agar siz yer yuzida sodir bo'layotgan voqealarga etarlicha kulib qo'ygan bo'lsangiz, bizga (ya'ni, oxiratga) boring, u erda kulish uchun yanada ko'proq sabablarni topishingiz mumkin; Yer yuzida sizni ba'zi shubhalar kulishingizga to'sqinlik qildi, masalan: "Qabrdan keyin nima bo'lishini kim biladi?" "Mana, men kulganimdek, siz ham tinmasdan va hech ikkilanmasdan kulasiz"²⁰. Bu Uyg'onish davri kulgi falsafasining eng mashhur uchta qadimiy manbalari. Ular nafaqat Juberning risolalarini, balki gumanistik va adabiy muhitda mavjud bo'lgan kulgi, uning ma'nosi va ahamiyati haqidagi mulohazalarini ham aniqladilar. Uchala manba ham kulgini universal, dunyoni o'ylaydigan, shifo beruvchi va jonlantiruvchi, mohiyatan so'nggi falsafiy savollar bilan, ya'ni Montagin o'zi haqida o'ylagan "hayot va o'limni tartibga solish" savollari bilan bog'liq deb belgilaydi. Yana bir bor ta'kidlab o'tamizki, kulgining Uyg'onish nazariyasi (shuningdek, biz tavsiflagan qadimiy manbalar) kulgi ortida ijobiy, jonlantiruvchi, ijodiy ahamiyatga ega ekanligini tan olish bilan tavsiflanadi. Bu kulgining keyingi nazariyalari va falsafalaridan keskin ajratib turadi, jumladan, kulgida o'zining salbiy funksiyalarini ilgari surgan Bergsongacha. Biz tavsiflagan qadimiy an'ana Uyg'onish davri nazariyasi va kulgi uchun muhim ahamiyatga ega bo'lib, kulgi adabiy an'anasi uchun uzr so'rab, uni gumanistik g'oyalarning asosiy oqimiga kiritdi. Uyg'onish davri kulgining xuddi shu badiiy amaliyoti, birinchi navbatda, o'rta asrlarning xalq kulgi madaniyati an'analari bilan belgilanadi. Biroq, bu erda, Uyg'onish davrida bu an'analalar shunchaki davom etmaydi, balki ular o'z mavjudligining mutlaqo yangi va yuqori bosqichiga qadam qo'yishi bilan xarakterlidir. O'rta asrlarda barcha eng boy xalq kulgi madaniyati oliy mafkura va adabiyotning rasmiy doirasidan tashqarida yashab, rivojlandi. Ammo aynan shu norasmiy mavjudlik tufayli kulgi madaniyati o'ta radikal, erkinlik va shafqatsiz hushyorlik bilan ajralib turardi. O'rta asrlar hayotning va mafkuraning rasmiy sohalarida kulgiga yo'l qo'ymasdan, boshqa tomondan, unga erkinlik va jazosizlik uchun alohida imtiyozlar berdi. Maydonda, dam olish kunlarida, dam olish bayrami adabiyotida. Adabiyot esa bu imtiyozlardan keng va chuqur foydalana oldi. Uyg'onish davrida kulgi o'zining eng radikal, universal, ta'bir joiz bo'lsa, dunyoni qamrab olgan va shu bilan birga eng quvnoq ko'rinishida, tarixda bir marta ellik yil - oltmish yil (turli mamlakatlarda turli vaqtlarda) jahon adabiyotining Bokkachchoning "Dekameron" romani kabi asarlarini yaratishda muhim rol o'ynash uchun xalq ("vulgar") tillari bilan bir qatorda buyuk adabiyot va yuksak mafkuraga kirib borgan. Fransua Rable, Servantes romani, Shekspirning drama va komediyalari xalq maydon kulgi madaniyatining badiiy asarlarga kirib

²⁰ Zelenskiy, Bogayevskiy Asarlar. I jild Moskva Nauka. 1915. B-188.

borishida katta yo'lni bosib o'tdi.. Bu davrda rasmiy va norasmiy adabiyot o'rtasidagi chegaralar, qisman mafkuraning eng muhim sohalarida tillarni - lotin va xalq tillarini ajratish chizig'i bo'ylab o'tganligi bilan bog'liq edi. Adabiyot va mafkuraning alohida yo'nalishlarining ommabop tillarga o'tishi bu chegaralarni bir muncha vaqt supurib tashlashi yoki har qanday holatda ham zaiflashtirishi kerak edi. O'rta asrlarda feodal tuzumning parchalanishi bilan bog'liq bo'lgan boshqa bir qator omillar ham, amaldorning boshqaruv usullari xalq kulgisiga aralashib, badiiy asarlar qoniga qo'shilib ketishiga yordam berdi. Asrlar davomida xalq amaliy san'atining norasmiy shakllari – tomoshabop va og'zaki shakllarda hamda norasmiy kundalik hayotda shakllangan va himoyalangan xalq kulgi madaniyati, ularni urug'lantirish uchun adabiyot va mafkuraning eng yuqori cho'qqilariga ko'tarila oldi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Eshonqulov L.N."Yoshlar estetik tafakkurini shakllantirishda hajviylikning kognitiv ahamiyati."Fals.fan.bo'y.fals.dokt.dissert.avtoreferati.Samarqand,2022.b-15.
- 2.Baxtin M.M."Rable I istoriya smexa" Moskva. Xudojestvennaya literature. 1965. Str-76.
- 3.Aristotel. "O dushe".kn. III. gl. Str 10.
- 4.Zelenskiy, Bogayevskiy Asarlar. I jild Moskva Nauka. 1915. B-188
- 5.Ahmadovich K. H., Bahridinovna S. G. Development and practical application of acmeological technologies of student assessment diagnose //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – T. 11. – №. 6. – C. 141-145.
- 6.Ahmadovich K. H., ZokirovnaZ A. G. THE PROBLEM OF HUMAN EDUCATION AND MORALITY IN FOLKLORE //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – T. 25. – C. 133-137.
- 7.Ahmadovich K. H., Nodirkulovna A. I. Theory of Fairy Tales in Primary Grades, The Nature of the Fairy Tale Genre //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 7. – C. 130-133.
- 8.BuxDUPI H. A. H. et al. AKMEOLOGIYA VA UNING O'QUVCHILAR O'ZLASHTIRISHINI TASHXISLASHDAGI O'RNI //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 415-417.
- 9.Хаитов Х. Адабиётда кулгидан фойдаланиш анъанасининг асослари //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 3/5. – С. 49-52.
- 10.Ҳайитов Ҳ. А. ЛЎЛИ НОМИ БИЛАН БОҒЛИҚ ЛАТИФАЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ //Интернаука. – 2021. – №. 17-4. – С. 51-52.
- 11.Найитов Н. А. QUSHLARGA IBRAT-HAZRATI XIZR! //Интернаука. – 2020. – №. 12-3. – С. 72-73.
- 12.Khoja o'g'li T., Ahmadovich K. H. Advanced Characteristics of the Tradition of Using Uzbek Folk Humor Art in Written Literature //American Journal of Social and Humanitarian Research. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 1-4.

13.Khaitov H., Amonova S. ЎЗБЕК ҲИКОЯ ВА ҚИССАЛАРИДА КУЛГИ МАДАНИЯТИНИНГ ИЛДИЗЛАРИ //Journal of Integrated Education and Research. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 140-144.

14.Ahtamovich H. H., Shixnazarovna J. A. О ‘QUVCHILAR О ‘ZLASHTIRISH DARAJALARINI TASHHISLASH //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 306-309.

15.Axmadovich X. X. et al. ENG QADIMGI MA’RIFIY YODGORLIKLARNI О ‘RGANISHNING АНАМИЯТИ //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 281-285.

16.Ҳайитов Х. А. ҒАФУР ҒУЛОМНИНГ ХАЛҚ ЛАТИФАЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ МАҲОРАТИ //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 3. – С. 679-687.

17.Akhmadovich H. H. Khoja nasriddin afandi as people's hero //ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL. – 2021. – Т. 11. – №. 2. – С. 1562-1565.

18.Akhmadovich K. K. Symbolism of Birds in Uzbek Literature //International Journal on Integrated Education. – Т. 3. – №. 4. – С. 59-63